

Хулоса сифатида айтиш жоизки, мактабгача таълим муассаса раҳбарининг ёши 35-55 ёшларда, олий маълумотли, иқтисодиёт ёки педагогика мутахассислигига эга, аёл жинсидаги раҳбар бўлиши мактабгача таълим муассаса бошқарув фаолияти самарали кечиши, меҳнат

жамоаси юқори натижаларга эришиб бориши мумкин. Мактабгача таълим муассасаларидаги кузатув кенгашлари мактабгача таълим муассасасига раҳбарликка номзод тавсия қилаётган вақтларида ушбу меъзонларга эътибор қаратишлари мақсадга мувофиқ.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 16 декабрдаги 595-сонли “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги Қонуни, Халқ сўзи, 2019 йил 17 декабрь 260-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сонли “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2019 йил 9 май 95-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Халқ сўзи газетаси 2020 йил 30 декабрь сони 1-2 бетлар.
4. Белых С.С. “Управление развитием дошкольного образования в Республике Коми в условиях рыночной экономики” дисс. Сыктывкар, Россия. СыктГУ, 1998.
5. Muminov Kh.I., Jurayev A. (2019) Forecasting economic growth by multi-factored model. *Journal Economics and Innovative Technologies*, No 5, september-october pp. 83-89 <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
6. Muminov Kh.I., Jurayev A. (2020) The Impact of the coronavirus pandemic on exports to the economic growth of Uzbekistan. *Trans Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR)*, Vol. 9, No 11, November 2020, pp. 19-26, <https://www.indianjournals.com>
7. Муминов Х.И. (2020) Прогнозирование экономического роста на основе временных рядов и многофакторной модели, (*Forecasting of economic growth on time series and a multi-factor models*), *Научные вестни*, No 4(23), стр. 117-128, <http://www.nvesti.ru/%d0%b0%d1%80%d1%85%d0%b8%d0%b2/>
8. Набиева С. ва б. “Мактабгача таълимда буюк мутафаккирлар ва тарихий ёдгорликлар” Ўқув қўлланма. ҚўқонДПИ. 2008.
9. Нуркелдиева М. “Мактабгача ва коррекцион педагогика” Ўқув қўлланма. Т. ТДПУ, 2013 й.
10. Шодмонова Ш. “Мактабгача таълим педагогикаси” Ўқув қўлланма. Т. “Фан ва технология” н. 2008 й.
11. Петряков П.А. “Концепции и стратегии образовательного менеджмента ВУЗа в отечественной и зарубежной педагогике” автореферат. Великий Новгород, Россия, ИПЦ НовГУ, 2013.
12. Сафаров О.А. “Замонавий менежмент ёндашувлари асосида халқ таълими тизимини бошқаришни такомиллаштириш” автореферат, Тошкент, 2018. «Академия ноширлик маркази» Давлат унитар корхонаси н. 13-б.
13. Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги маълумотлари, www.mdo.uz
14. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари www.stat.uz
15. Тадқиқотчи томонидан ўтказилган ижтимоий сўров натижалари.
16. https://docs.google.com/forms/d/1-q7O2718-liwmhbKKOPk_sLEARsuf_ELygusJ8wJcs0/edit
17. https://docs.google.com/forms/d/1OF57hAD77qfjilodtH4JSFnXKSxEJMVmiDbUl7gI_Dg/edit

ДИНИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ КОНСЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

Дусанов Салим Мамарасулович -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
Мустақил тадқиқотчи
Маллабоев Абдуллоҳ -
Ўзбекистон халқаро ислом академияси,
Манбалар хазинаси мударир ўринбосари

Аннотация: Мақолада диний таълим муассасаларини молиялаштириш, молиявий ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги, мударрис(профессор-ўқитувчилар) ва талабаларни молиявий қўллаб-қувватлаш механизмлари, молиялаштириш мотивацияларининг аҳамияти ва роли каби долзарб масалалар ёритилган. Диний таълим муассасалари молиялаштиришнинг аҳамияти ва уни ривожланиш босқичлари борасида ўзбек ва хориж олимларининг таҳлилий ёндашувлари ўрганилди. Мақолада монографик ва эксперт ҳамда тизимли таҳлил натижаларига асосланиб, молиялаштиришнинг тарихий аҳамияти ва бугунги кундаги ҳолатининг қиёсий таҳлиллари кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: давлат таълим муассасалари, динга оид таълим, қиссалар, саводхонлик, мударрис, талабалар, мактаб, муаллим, муаддиб (одоб берувчи, тарбиячи, мураббий), масжид, мадраса, вақтбай маош, ўқувчилик нафақаси (маоши), қозилар, Байтул-ҳикма, Фотимийлар, Низомул-мулк, Низомия, жоиза, мукофот, мақтов, рағбатлантириш, шижоатлантириш (қўллаб-қувватлаш), адабий мукофот, махсус диний таълим, расмий диний таълим электрон портали.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Дусанов Салим Мамарасулович -
Ташкентский государственный экономический университет,
самостоятельный соискатель,
Маллабоев Абдулла -
Международная исламская академия Узбекистана,
Заместитель директора Хранилище рукописей

Аннотация: В статье рассматриваются такие актуальные вопросы, как финансирование религиозных образовательных учреждений, эффективность использования финансовых ресурсов, механизмы финансовой поддержки учителей и студентов, значение и роль финансовых стимулов. Изучены аналитические подходы узбекских и зарубежных ученых о важности финансирования религиозного образования и этапах его развития. В статье представлен сравнительный анализ исторического значения финансирования и его текущего состояния, основанный на результатах монографического и экспертно-систематического анализа.

Ключевые слова: Рассказы, религиозная грамотность, учителя и ученики, школьные учителя, муаддибы, учителя, работающие в мечетях и медресе, заработная плата, зависящая от времени, зарплата ученика, муаддибы, судьи, Байт аль-Хикма, Фатимиды, Устав, награда, похвала, поощрение, литературные награды, специальное религиозное образование, религиозное образование в государственных учебных заведениях, обучение через электронные порталы официального религиозного образования.

CONCEPTUAL BASES OF FINANCING OF RELIGIOUS EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Dusanov Salim Mamarasulovich -
Tashkent State University of Economics,
Scientific research
Mallaboev Abdullah -
International Islamic Academy of Uzbekistan,
Deputy Director of the Repository of Manuscripts

Annotation: The article discusses topical issues such as the financing of religious educational institutions, the effectiveness of the use of financial resources, the mechanisms of financial support for teachers and students, the importance and role of financial incentives. Analytical approaches of Uzbek and foreign scholars on the importance of funding religious education and the stages of its development were studied. The article presents a comparative analysis of the historical significance of funding and its current state, based on the results of monographic and expert and systematic analysis.

Keywords: Stories, religious literacy, teachers and students, school teachers, muaddibs, teachers working in mosques and madrassas, time-related salary, student-related salary, muaddibs, judges, Bayt al-Hikma, Fatimids, Charter, Charter, award, reward, praise, encouragement, literary award, special religious education, religious education in public educational institutions, education through electronic portals of official religious education.

Кириш. XX аср охири XXI асрнинг бошла-рида дунё мамлакатларининг ўзаро боғлиқлик даражаси ортиб, барча соҳаларда глобаллашув жараёнининг авж олиши миллий иқтисодиётларда инсон капиталига эътиборнинг янада кучайишига замин ҳозирлади. Зеро замонавий олий таълим муассасаларини барпо этилиши ҳаётий заруриятлиги ва мамлакатларнинг ривожланиши бўйича ўзининг устувор аҳамиятини сақлаб келмоқда. Бу ўз навбатида олий таълим тизимини ривожлантиришнинг аҳамиятини белгилаб беради. Мазкур жараён эса тизимдаги молиявий ресурслар ва уларнинг самарадорлигини оширишни тақозо этади. Демак, бундан олий таълим тизими ва ундаги молиявий ресурсларнинг самарадорлигини ошириш борасида тадқиқотлар қилишни ҳамда унинг қонуниятларини кўрсатиб беришни долзарблиги келиб чиқади.

Тарихдан маълумки, ислом оламида илм-фан ривожига катта эътибор берилиш билан бир қаторда унинг ривожланиши учун зарур шарт-шароит ўз вақтида тизимли равишда яратиб берилган. Жумладан, Моварауннахр ва Хуросан худудларида яратилган шароитлар ва берилган эътибор натижасида илм-фаннинг барча йўналишларида забардаст олим-уламо-лар, фақиҳлар, маматматиклар, астраномлар ва бошқа соҳанинг етук мутахассислари етишиб чиққани ҳеч кимга сир эмас. Ўз ўзидан маълумки, дунё олимларига устозлик қилган уламо-ларни етиштириб чиқарган худудда илм-фанга тарғиб, уни рағбатлантириш, қўллаб-қувватлаш қай йўсинда йўл қўйилган-ки шунча алламо-лар етишиб чиққан ва илм-фан чўққилари забд этилганлиги борасида савол туғилади. Шу боис, уларнинг илм-фан соҳаларини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси, мударрис ва талабаларга яра-

тилиб берилган шарт-шароитлар, ойлик маошлари (нафақалар), стипендия тўловлари, илм-даргоҳларини сақлаб туриш харажатлари ва бошқа молиявий дастакларнинг тизимли равишда йўлга қўйилиши, молиялаштириш манбаларининг узлуксизлиги каби жиҳатларини ўрганиш ва бугунги кундаги амалий аҳамиятини асослаб бериш мазкур мавзунинг муҳимлигини тасдиқлайди.

Бугунги кунда Республикамизда диний-маърифий соҳани тубдан такомиллаштириш, ажодларимизнинг бой илмий меросларини тадқиқ этиш бўйича халқаро илмий тадқиқот марказлари, мавжуд диний таълим муассасаларини фаолиятини ривожлантириш борасида кўпгина салмоқли ишлар амалга оширилди.

Мамлакатимиз раҳбари томонидан соҳада туб ўзгариш ва ислохотларни олиб бориш мақсадида бир қанча фармон, қарор ва фармойишлар чиқарилди. Жумладан, 2017 йил 24 майдаги “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2995-сон Қарори, 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-5416-сон Фармони, 2019 йил 4 сентябрдаги «Диний-маърифий соҳа фаолиятини такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ПҚ-4436-сон Қарори, 2020 йил 11 августдаги “Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4802-сон Қарор[1] лари шулар жумласидандир.

Шу билан бир қаторда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 22 августдаги “Дин соҳасидаги маънавий-маърифий, таълим ишларини ва фаолиятни янада такомиллаштиришда ижтимоий кўмак ва имтиёзлар бериш тўғрисида” 364-сон, 2017 йил 10 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 483-сон, 2018 йил 1 ноябрдаги “Ҳадис илми мактаби фаолиятини ташкил этиш ва қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 896-сон Қарор[1] лари ҳам диний-маърифий ва диний таълим муассасаларини ривожлантиришга, уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Мавзуга доир адабиётлар таҳлили. Диний таълим (олий таълим) муассасаларини молиялаштириш, профессор-ўқитувчиларга ойлик иш ҳақлари жорий этиш, илм толиблари (талабалар)га (стипендия) нафақалар тайинлаш масалалари хорижлик олимлар томонидан жумладан, Доктор Аҳмад Шалабий, Салоҳуддин Мунжид, Khuda Bukhsh, William Schweiker, Maria

Antonaccio, Elizabeth Bucar, David A. Clairmont каби олимларнинг тадқиқотларида диний таълим муассасалари ва соҳада фаолият олиб бораётган ўқитувчи ва мураббийларга маош тўлаш, уларни рағбатлантириш, талабаларга стипендия тайинлаш каби жиҳатлар ўрганилган. Бироқ, ўзбек олимлари томонидан ушбу йўналишда, ўқитувчи ва мураббийларга ойлик маошлари тайинлаши, талабаларнинг (нафақалари) стипендия тайинланиши, молиялаштириш манбалари борасида тадқиқотлар олиб борилмаган. Бу эса ўз навбатида ушбу йўналишда илмий тадқиқотлар олиб боришни, илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишни тақозо этади.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот олиб бориш давомида монографик таҳлил ҳамда эксперт ва тизимли таҳлил усулларидадан фойдаланган ҳолда олий таълим муассасаларининг молиявий мустақиллигининг аҳамияти ва молиявий ресурслар самарадорлигини ошириш усуллари такомиллаштириш бўйича таклифлар тайёрланди.

Таҳлил ва натижалар: Ислом оламида илм-фанни ривожлантириш, уни қўллаб-қувватлаш, илм соҳибларини қадрлаш, талабаларга илм олишлари учун шароит яратиш бевосита Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) давридан бошланганлиги тўғрисида далиллар мавжуд. Зеро, У зот Маккани фатҳ этиб, Мадинага қайтиш чоғларида Маъоз (р.а.)ни Макка шаҳрига муаллим қилиб қолдирганлар. Маъоз (р.а.) маккаликларга янги диннинг янги қоидаларини ўргатиш билан шуғилланган.

Умар (розияллоху анху) даврига келиб, ислом ўлкаси ҳудудий жиҳатдан кенгайган. Натижада Умар (розияллоху анху) бир нечта саҳобаларни ақл-заковатини, илмий салоҳиятини инобатга олган ҳолда танлаб олиб, ўша даврдаги машҳур шаҳарларга муаллим сифатида юборди. Мазкур саҳобалар Маоз (р.а.)нинг Маккадаги фаолиятини давом эттирган, яъни маҳаллий аҳолининг диний саводхонлигини оширишга хизмат қилган. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) Куфада, Абу Мусо Ашъарий (р.а.) эса Басрада таълим соҳасида ислохотлар олиб борган ва маҳаллий аҳоли вакиллариининг саводини оширишга ҳаракат қилган. Шунингдек, фақиҳлар қўшин таркибида муҳим ўрин тутган. Профессор Гиббнинг ёзишича, мусулмонлар фақат ҳарбий саркарда эмас, балки янги диннинг қоидаларини ўргатадиган марказ бўлган[2, 193-б].

Умавийлар даврига келиб, давлат раҳбарлари асосан сиёсий ишлар билан машғул бўлган. Шунинг учун уларда фатво бериш ва одамларга диний билимлардан сабоқ бериш каби хислатлар кам учраган. Айнан шу ўринда олимларнинг нуфузи ошиб, уларга таълим бериш масъулияти

юклатилган. Ислоннинг илк даврларда илм соҳиблари - олимлар давлат томонидан моддий рағбатлантирилмаган. Улар фақатгина савоб умидида одамларга диний таълим берган. Ўша даврда таълим муассасалари сифатида асосан масжидлар фаолият олиб борган ва олимлар масжидларда таълим бериш билан машғул бўлган. Чунки, масжидларда ўргатилаётган илмлар ҳозирги кунимиздаги каби фанлар, мавзуларга ажратиб ўргатилмаган. Балки ҳар бир олим ўз билими ва салоҳиятидан келиб чиқиб, фатво ва диний таълим бериш билан шуғилланиб келган. Бу берилаётган дарслар илмлар давлат томонидан молиялаштирилмаган ва дарс вақтлари тартиби режалаштирилмаган.

Шунингдек, бу даврда таълим бевосита Қуръони карим билан боғлиқ бўлган. Олимлар Қуръони карим тиловати, тажвиди ва тафсиридан дарс берган. Аммо таълим олиш истагида келган тингловчилардан бунинг учун ҳақ олинмаган. Чунки ўша даврда Қуръон карим таълими учун ҳақ олишни кўплаб олимлар ёқламаган. Ҳатто олим ва муаллимлар таълим учун ўз ҳисобларидан маблағ сарфлаганлар. Жумладан, Нишопур муҳаддиси Абу Бакр Жавзаний раҳимахуллоҳ бу ҳақида шундай деган: “Ҳадис таълими учун юз минг дирҳам сарфладим. Лекин бир дирҳам ҳам фойда олмадим” [2, 217-б].

Таълим соҳасини молиялаштириш дарсларни мавзуларга ажратишдан бошланган. Дарслар муайян мавзуда олиб борилиши ҳақидаги фикрлар ўртага ташлангандан сўнг ҳукумат таълим соҳасига бевосита аралаша бошлаган. Таълимни мавзуларга ажратиш илк марта Муовия (розияллоху анху) даврида рўй берган. Ислоний таълимнинг илк мавзуси “қиссалар” бўлди [2, 194-б].

Ҳатто Мовароуннаҳр олимлар Бағдодда “Низомия” мадрасаси таъсис этилганини эшитиб, илмга мотам тутиб, шундай ҳасрат-надомат қилганлари манбаларда қайд этилади: “Илм билан олий ҳиммат ва покиза нафс соҳиблари шуғилланар эди. Улар илмнинг шарафли экани ва комилликка фақат илм билан эришиш мумкинлигини ният қилиб, таълим беришар эди. Агар илмга ҳақ тўланадиган бўлса, илмга дангасалар ёпирилади. Бу эса илмнинг обрўсизланиши ва заифлашишига сабаб бўлади” [2, 194-б].

Мақризий раҳимахуллоҳ бу ҳақида қуйидагиларни ёзади: “Али (розияллоху анху) бир кун намозда имомликка ўтиб, кунут дуосини ўқийди ва мазкур дуода ўзига қарши курашаётган ҳарбийлар (Муовия (розияллоху анху) тарафдорлари)ни дуои бад қилади. Бундан хабар топган Муовия (розияллоху анху) қиссахон лавозимини жорий қилади. Қиссахонларнинг вазифаси бомдод намозидан сўнг ҳамда шом ва хуфтон намозларининг орасида мажлис ташкил

қилиб, қиссалар ёрдамида одамларни Муовия (розияллоху анху) тарафга чорлаш эди. Муовия (розияллоху анху) бу иш билан сурияликларнинг ҳис-туйғуларини уйғотиб, Усмон (розияллоху анху)ни мудофаа қилишга бепарво бўлган одамларга қарши курашишлари учун ватанпарварлик туйғуларини пайдо қилишни ният қилган эди [2, 194-б].

Таълим соҳасидаги бу илк ислоҳот, яъни “қиссалар” мавзусидаги дарслар 38/658 йилда Мисрда ташкил қилинган. “Амр” жоме масжидида қиссахонлик қилганлар орасида Абу Исмоил ибн Нуъам ва Абу Ражаб ибн Осим (раҳимахуллоҳ)лар ҳам бор эди. Қиссахонларга ойига 10 динар (тилла танга) тўланар эди” [2, 194-б].

Ислон оламида қадимда муаллимлар уч тоифага ажратилган:

1. Мактаб муаллимлари;
2. Муаддиб (одоб берувчи, мураббий)лар;
3. Масжид ва мадрасаларда фаолият юритган мударрислар [2, 200-б].

Бу уч тоифа фаолияти ва билим савияси билан бир-бирдан фарқ қилган. Шунинг учун уларга бўлган ҳурмат-эътибор ва рағбат ҳам турлича кўриниш олган.

Мактаб муаллимлари

Муаллимлар қишлоқлардаги мактабларда фаолият юритганлар. Улар, асосан, қишлоқдаги ёш болаларга Қуръондан таълим бериш билан шуғилланганлар. Бу тоифа муаллимлар фақат Қуръон тиловати ва тажвид илмларидан сабоқ берганлар. Улар бошқа диний билимлар, жумладан, фикҳ, тафсир ва ҳадис каби илмларни яхши ўзлаштирмаганлар. Бу тоифа муаллимлар кунлик ризқ топиш мақсадида таълим берганлар. Ўқувчилар уларга нон, кийим ва бошқа шу каби арзимас маош билан таъминлаб турганлар.

Ғарб тадқиқотчиларидан Голдзиҳер ва Ламменс мазкур муаллимларнинг аксарияти мавлолардан бўлган. Мавло озод қилинган қул бўлиб, жамиятда катта обрўга эга бўлмаган [3]. Бу ҳолат ҳам мазкур муаллимларга камроқ маош тўланишига сабаб бўлган бўлиши мумкин. Ҳатто баъзи муаллимлар бир бурда нон учун “Кавсар” сурасини ўргатгани ҳақида маълумотлар мавжуд. Бу маълумотларнинг ишончлилиги хусусида баъзи қарашлар бор бўлса-да, бу ҳолат мактаб муаллимларининг кам маошга ҳам қаноат қилиб яшаганларини билиш мумкин. Ибн Ҳавқал раҳимахуллоҳ Сицилиядаги мактаб муаллимлари маошининг озлиги ҳақида шундай ёзади: “Улар бир йилда ўн дирҳам пул топдилар. Ҳатто уларнинг йиллик маоши баъзида бу миқдорга ҳам етмайди” [2, 223-б].

Мактаб муаллимларига тўланадиган ҳақ ўқувчиларнинг иқтисодий ҳолатига ҳам боғлиқ бўлган. Ота-оналар ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда муаллимларни рағбатлантириб

турганлар. Муаллимларнинг маошини умумий ҳолатда икки қисмга ажратиш мумкин:

1. *Вақт билан боғлиқ бўлган маош.* Аксарият ўқувчилар шу услубда муаллимга ҳафталик ва ойлик ҳақ тўлашган бўлиб, бунда муаллимнинг маоши битта нон ёки шу каби арзон матоҳлар билан ҳам тўланган. Шунингдек, байрам ва фасллардаги маросимлар муносабати билан ҳам буғдой, арпа ёки нақд пуллар ҳам тўлани турган.

2. *Ўқувчи боланинг ўзи билан боғлиқ маош.* Бунда ўқувчи Қуръондан бирор сурани тугатгач, ота-оналар муаллимга ташаккур айтиш мақсадида маълум миқдорда ҳақ тўлаб борганлар. Хусусан, ўқувчи Қуръонни тўлиқ ёдлаб бўлганда муаллимга кўпроқ ҳақ тўланган. Тўланадиган ҳақ ўқувчи оиласининг иқтисодий ҳолатидан келиб чиқиб ҳар хил бўлган. Кимдир кийим-кечак, яна кимдар озиқ-оват, бошқалар эса нақд пуллар билан муаллимни рағбатлантирганлар[2, 224-б].

Муаддиблар - Муаддиб, яъни тарбиячи муаллимлар, асосан, халифалар, вазир ва амирлар ҳамда бадавлат шахсларнинг фарзандларини тарбия қилиш билан шуғилланганлар. Шу боис муаддибларнинг обрўси ва жамиятдаги мавқеи баланд бўлган. Халифалар ва подшоҳлар фарзандларига яхши таълим ва тарбия беришга алоҳида эътибор қаратганлар. Бу эса ўз навбатида муаддибларнинг мавқеи амирлар ва валиаҳд шахзодалар билан тенглаштирилган. Шунингдек, муаддибларга тўланадиган ҳақ ҳам юқори бўлган. Мисол учун Али ибн Ҳасан Аҳмар раҳимахуллоҳ 194/810 йилда халифа ал-Аминнинг фарзандларига муаддиблик қилишидан олдин жуда камтарона ҳаёт кечириб, яъни бир хонали уйда истиқомат қилар эди. Муаддибликка тайинлангандан сўнг унинг иқтисодий ҳаёти сезиларли даражада яхши томонга ўзгарган. Муҳаммад ибн Жаҳм раҳимахуллоҳ бу ҳақида шундай деган: “Биз Аҳмар раҳимахуллоҳнинг олдида борганимизда, бизни хизматкорлар кутиб олар эди. Биз подшоҳларнинг саройига ўхшаш бир қасрга кирар эдик. Қасрдан Аҳмар раҳимахуллоҳ подшоҳлар кийимида чиқиб келар эди” [2, 208-б].

Муаддибларга тўланадиган ҳақ ҳам шу каби юксак миқдорда бўлган. Жумладан, Умавийлар халифаси Ҳишом ибн Абдулмалик раҳимахуллоҳ иқтисодий жиҳатдан қаттиққўл бўлишига қарамай, фарзандлари учун тайинланган муаддиб Зухрий раҳимахуллоҳга етти минг динор ҳақ тўлагани манбаларда қайд этилган. Халифа фарзандларига муаддиблик қилган Кисоий раҳимахуллоҳга ҳам ўн минг дирҳам ва битта чиройли жория берилган ва барча эҳтиёжлари халифа томонидан қопланган[2, 225-226-б].

Шу каби тарихий маълумотларни таҳлил қилиб, шуни айтиш мумкинки, муаддибларнинг ўртача ойлик маоши минг дирҳамни ташкил қилган. Дирҳам кумуш тангани англатади. Шунингдек, муаддибларнинг маошлари тилла тангада ҳам тўланган бўлиб, улар ҳар ойда ўртача етмиш динор ҳақ олганлар[2, 226-б]. Албатта, муаддибларнинг бу қадар катта миқдорда маош олишларига халифа, подшоҳ ёки мансабдор шахсларнинг саҳийлиги ва иқтисодий ҳолати ҳам катта туртки бўлган.

Масжид ва мадрасалардаги мударрислар. Мударрислар энг обрўли ва юксак мартабали олимлар бўлган. Улар халифа ва подшоҳларнинг ҳузурда ҳам катта ҳурматга эга бўлиб, сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий масалаларда маслаҳат бериб турган. Ҳатто подшоҳлар ҳам бу олимларнинг хизматида бўлган. Шунинг учун уларга тўланадиган маош ва мукофотлар ҳам юқори бўлган. Мударрисларнинг яшаш шароитлари ҳам жуда яхши бўлган. Чунки халифа, подшоҳ ва бадавлат савдогарлар уларнинг ҳолидан доимий тарзда хабардор бўлиб турган. Жумладан, халифа Маъмун раҳимахуллоҳ Ҳунайн ибн Исҳоқ раҳимахуллоҳга тўхтовсиз ҳада юбориб тургани тарихдан маълум. Шунингдек, Имом Шофеъий раҳимахуллоҳ Мисрга келганида Ибн Абдулҳакам раҳимахуллоҳ у зотга минг динор, савдогар Ибн Асома ҳам минг динор ва яна икки савдогар ҳам минг динор ҳада қилгани манбаларда қайд этилади[4].

Қолаверса, мударрислар бир нечта соҳаларда фаолият юритиб, ҳар бир фаолияти учун ҳам маош олганлар. Жумладан, Зажжож раҳимахуллоҳ (в. 310/922 й.)нинг исми ҳужжатларда надим, фақиҳ ва олим сифатида қайд этилиб, ҳар бир лавозими учун маош олган. Бу маош ҳар ойда 300 динорни ташкил қилган.

Ибн Дурайд раҳимахуллоҳ (в. 321/933 йи.) Бағдодга келганида фақир инсон бўлган. Халифа Муқтадир унга эллик динор ойлик маош белгилаб берган[2, 225-226-б].

Кейинчалик мадрасалар таъсис этилиб, мударрислик лавозими жорий қилингач, мударрисларга умумий хазина (давлат хазинаси) ва вақфлардан ҳар ойда маълум миқдордаги маош ажратиладиган бўлди. Ойлик маошлар мударрисларнинг мавқеи ва вақфларнинг имкониятига қараб турлича белгиланган. Ҳар икки ҳолатда ҳам мударрисларга яхши маош тўланган дейиш мумкин.

Мақризий ва Қалақшандий раҳимахуллоҳлар Фотимийлар даврида муаллим ва давлат хизматчиларига тўланган маош ҳақида қимматли маълумотларни ёзиб қолдирганлар. Улар келтирган рўйхатга назар солинса, муаллимларнинг маоши юқори бўлганини кўриш мумкин [2, 329-330-б].

ТАЪЛИМ ВА ФАН

№	Лавозим номи	Тўланадиган ойлик маош миқдори
1.	Вазир	5 000 (беш минг) динор
2.	Вазирнинг ўринбосари	200 (икки юз) динор
3.	Дасти шариф котиби	150 (бир юз эллик) динор
4.	Дарвозабон	120 (бир юз йигирма) динор
5.	Қозиюл-қузот	100 (юз) динор
6.	Доъиюд-дуъот (Бош мударрис)	100 (юз) динор
7.	Устозлар	100 (юз) динор
8.	Байтул-мол соҳиби	100 (юз) динор
9.	Рисола соҳиби	100 (юз) динор
10.	Дафтардор	100 (юз) динор
11.	Қиличдор	70 (етмиш) динор
12.	Найзадор	70 (етмиш) динор
13.	Тафтиш девони раиси	70 (етмиш) динор
14.	Хос табиб	50 (эллик) динор
15.	Таҳқиқ девони раиси	50 (эллик) динор
16.	Мажлис девони раиси	40 (қирқ) динор
17.	Масжид воизи	10 (ўн) динордан 20 (йигирма) диноргача
18.	Халифа шоири	10 (ўн) динордан 20 (йигирма) диноргача
19.	Саройда яшаган бошқа табиблар	10 (ўн) динор

Салоҳиддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ ҳам таълим соҳасида баъзи ислоҳотларни амалга оширган. Жумладан, “Мадрасаи салоҳия” номли мадраса қурдиради ва Шайх Нажмуддин Хабущий раҳимаҳуллоҳни мазкур мадрасага мударрис ва назоратчи қилиб тайинлайди. Салоҳиддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ бу лавозимда ишлайдиган олим учун қуйидаги маошлар тўланиши ҳақида қарор чиқаради:

1. Дарс бериш учун ҳар ойда 40 (қирқ) динор;

2. Вақф ишларини назорат қилиб туриш учун ҳар ойда 10 (ўн) динор;

Шунингдек, бу лавозимда ишлаганларга ҳар куни 60 Миср ратлида нон ва ҳар куни икки марта Нил дарёсидан фойдаланиш ҳуқуқи берилган[2, 230-323-б].

Салоҳиддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ “Суюфия” номли яна бир мадраса қурдиради ва Шайх Маждуддин Муҳаммад ибн Муҳаммад Жабтий раҳимаҳуллоҳни мударрис этиб тайинлайди. Мударрисга эса, 11 (ўн бир) динорлик ойлик маоши тайинлайди[2, 231-б].

Қозилар[2, 221-б] - Қозиларнинг фаолияти ҳам таълим соҳасига алоқадор бўлиб, аҳолига фикҳий ҳукмларнинг амалда татбиқ қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлган. Қозилик жуда масъулиятли вазифа бўлиб, қозиларга ойлик маош ажратилган. Ибн Халдун раҳимаҳуллоҳнинг ёзишича, Миср қозиси Фазл ибн Ғоним раҳимаҳуллоҳ 198/814 йилда ҳар ойда 168 динор ойлик олган. 212/827 йилда худди шу лавозимда ишлаган Исо ибн Мункадир раҳимаҳуллоҳ эса, ҳар куни 7 динордан маош олган[5].

Ҳукуматнинг таълим соҳасини ислоҳ қилиши шу тарзда бошланган. Кейинчалик давлат томонидан таълим муассасалари ташкил этилгач, бу ислоҳотлар кўлами кенгайиб борди. Буни қуйидагиларда кўриш мумкин:

1. Аббосийлар Бағдод шаҳрида “Байтул-ҳикма”ни ташкил қилиб, бир қатор олимларни таржима ва кўчириш ишларига жалб қилдилар. Мазкур олимларга катта миқдорда ойлик маошлар ва иш ҳақлари тайинланган. Шу билан бирга аббосий халифалар мазкур таълим муассасаси бошқарувини тўлиқ ўз қўлларига олган.

2. Қоҳирадаги *Фотимийлар* даврида ҳам таълим соҳаси ҳукумат томонидан тартибга солинган. Улар махсус диний соҳа таълимига алоҳида эътибор қаратиб, дарслар мавзусини назоратга олганлар.

3. Таълим соҳасининг ривожланишида *Низомул-мулк* олиб борган ислоҳотлар алоҳида ўрин тутди. Низомул-мулк “*Низомия*” мадрасаларини ташкил қилиб, мударрис ва олимларни танлаб олган ва уларга катта миқдорда ҳақ тўлаш тизимни жорий қилди. Мазкур мадрасалардаги таълим йўналиши, асосан, Бувайҳийлар даврида кенг тарқалган шиаларнинг мазҳабига раддия бериш ва Аҳли сунна мазҳабини кенг ёритишга қаратилган эди. Бу ишларда ҳукумат бош-қош бўлган ва мударрисларни қаттиқ назорат остига олган. Хусусан, шиаларга ён босган ёки шиа мазҳабига эътиқод қилган мударрислар мазкур мадрасалардан бўшатиб юборилган.

Низомул-мулк мадрасалари ҳақида Имоуддин Асфаҳоний раҳимаҳуллоҳ шундай ёзади: “Салжуқийлар даврида қаерда бир олим машхур бўлиб, илмда денгиз бўлса, дарҳол мазкур олим учун ўша ерда бир мадраса қурилар, унга бир бир вақф ажратилиб, ичида кутубхона ташкил қилинар эди” [2. 101-б].

Шунингдек, Шомда Нурудин ва Мисрда Салоҳуддин ҳам айнан шу каби ислоҳотларни амалга оширганини кўриш мумкин. Бу давлат раҳбарлари ҳам мадрасалар барпо қилиб, дарслар маълум бир фикҳий мазҳаб асосида олиб борилишини назорат қилиб борганлар.

Кейинчалик аббосий халифа Мунтасир (в. 640/1243 й.) даврида “Мунтасирия” мадрасаси ташкил қилиниб, у ерда тўрт мазҳаб асослари ўргатила бошлади. Мадраса тўрт “айвон” (бино)га ажратилиб, ҳар бир айвонда муайян мазҳаб таълимотлари ўқитилган. Ҳар бир мазҳабдан бир мударрис танлаб олинган. Ҳар бир мударрис 75 та талабага таълим берган. Ҳукумат томонидан мударрис ва талабаларга ойлик маош тайинланган[3].

Таълим соҳасида олиб борилган ислохотларда ўқувчи ва талабалар ҳам эътибордан четда қолмаган. Талабаларни таълимга қизиқтириш мақсадада мукофотлар ҳам ташкил қилинган. Мукофотлар икки турга бўлинган:

1. *Жоиза*. Талаба маълум бир фан асосида бўлиб ўтган мусобақада ғалаба қозонса, жоиза билан мукофотланган.

2. *Мукофот*. Бу рағбатлантириш талаба яхши ўқигани ва фанларни пухта ўзлаштириб, аъло баҳолар билан бошқалардан ажралиб тургани учун берилган[2. 257-б].

Бу мукофотлар икки хил услубда амалга оширилган:

1. *Мақтов, рағбатлантириш ва шижоатлантириш*. Бу “адабий мукофот” ҳам дейилади. Ўқувчилар орасида одоби ва билими билан ажралиб турадиган аълочи талабалар шу мукофот билан тақдирланиб турган. Одатда, аълочи ўқувчи от ёки хачирга миндирилиб, чиройли либослар кийдирилган. Сўнг тенгдошлари ҳамроҳлигида шаҳарнинг энг муҳим кўчаларидан олиб ўтилган. Одамлар ўқувчини табриклаб, унинг устидан бодом ва ёнғоқ каби нарсаларни сочишган. Бу эса, бошқа ўқувчиларни илмга бўлган рағбатини оширишга хизмат қилган [2.258-б].

2. *Молиявий жоиза ва мукофотлар*. Моддий рағбатлантиришлар, асосан, мадраса таъсисчилари томонидан белгиланган. Салоҳиддин Мунжид раҳимахуллоқ бу ҳақида шундай ёзади: “Илм билан машғул бўлган (талаба)ларнинг ҳар бирига 8 дирҳам берилган. Ким кўпроқ илм билан шуғилланса, мазкур маош миқдори ҳам ошириб борилган. Тингловчиларга уч ёки тўрт дирҳамдан берилган. Яхши ўқиган тингловчиларга қўшимча ҳақ тўланган. Шунингдек, иқтидорли талабаларга қўшимча равишда саккиз дирҳам тўланган. Ҳадис китобларини ёд олган талаба эса, шайх (устоз) томонидан алоҳида жоиза билан тақдирланган”[6].

Ислом дини тарихида олиб борилган таълим соҳасидаги ислохотларда муаллим ва талабаларга тўланадиган маош ва мукофот пуллари, асосан, дирҳам ва динор тангалар кўринишида бўлган. Дирҳам ва динор узоқ вақт давомида Ислом ўлкаларида асосий пул бирлиги сифатида муомалада бўлган. Бу тангалар ҳозирда истеъ-

молдан қолган бўлса-да, баъзи диний аҳкомларни амалга оширишда ўз аҳамиятини сақлаб қолган. Яъни дирҳам ва динор тангалар ҳар бир давлат ва шаҳарда турлича вазнда зарб этилган бўлиб, уларнинг қийматини ҳозирги пул бирликлари билан солиштириш деярли имконсиз. Лекин дирҳам ва динорнинг шаръий миқдори ҳозирга қадар сақланиб қолган. Мазкур шаръий миқдорга суянган ҳолда муаллим ва талабаларнинг моддий жиҳатдан қай даражада қўллаб-қувватлангани ҳақида бир оз бўлса-да тасаввур ҳосил қилиш мумкин.

Дирҳам кумуш танга бўлиб, қадимда кенг қўлланилган пул бирлиги саналади. Дирҳамнинг шаръий вазни ҳанафийлик мазҳабида 3,125 граммни ташкил қилади. Ҳозирда дирҳамни пул бирликлари билан ифодалашда закот нисоби эътиборга олинмоқда. Яъни 200 (икки юз) дирҳам закот нисоби ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Муслмонлар идораси томонидан 1436 ҳижрий йил Рамазон ойи (2020 йил июнь-июль) учун закот нисоби 21250 000 (йигирма бир миллион икки юз эллик минг) сўм этиб белгиланди. Ушбу закот нисобига кўра ҳисобласак, **1 дирҳам** ҳозирги миллий валюта-мизда **106 минг 250 сўмга** тенг бўлади.

Динор тилла танга сифатида ишлатилган бўлиб, унинг шаръий миқдори эса, ҳанафийлик мазҳабида 4,250 граммдан иборат. 20 динор закот нисоби ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Муслмонлар идораси томонидан эълон қилинган закот нисобига кўра ҳисобласак, **1 динор** ҳозирги миллий валюта-мизда **1 миллион 6 минг 250 сўмга** тенг бўлади.

Шу ҳисобга суянган ҳолда муаллим ва талабаларга тўланган юқоридаги маош ва мукофот пуллари ҳақида тахминий ҳулосага эга бўлиш мумкин.

Ҳозирги кунда ҳам Республикамизда мазкур йўналишда таълим олиш, илми изланишлар олиб бориш бўйича етарли шароитлар яратиб берилган. Диний таълим олиш бўйича яратилган имкониятларни инобатга олган ҳолда Республикамизда диний таълим олиш соҳасини шартли равишда 3 бўғинга бўлиш мумкин:

1 - махсус диний таълим,

2 - давлат таълим муассасаларидаги динга оид таълим,

3 - расмий диний таълим электрон порталлари орқали таълим олиш.

Ўзбекистонда 15 та диний таълим муассасаси фаолият кўрсатиб келмоқда. Шундан 13 таси Ўзбекистон муслмонлари идораси тасарруфидаги олий ва ўрта махсус диний таълим муассасалари, жумладан, 3 та олий - Тошкент ислом институти, “Мир Араб” олий мадрасаси, Ҳадис илми мактаби ва 10 ўрта махсус ислом билим юртлари ҳисобланади (улардан 2 таси

аёл-қизлар ўрта махсус ислом таълим муассасалари) ва 2 та ноисломий диний таълим муассасаси мавжуд[7].

Ўтган яқин йиллар давомида республика-мизда ҳам дунёдаги бошқа давлатларда бўлгани сингари диний таълим сифатини оширишга қаратилган бир қатор ислохотлар амалга оширилди. Диний таълим тизимини жаҳон андозаларига мос равишда ташкил этиш ва ривожлантиришга йўналтирилган чора-тадбирлар ишлаб чиқилди.

Бугунги кунда Самарқанд шаҳрида ташкил этилган Ҳадис илми мактаби энг илғор диний таълим муассасасидир. Марказий Осиёда ноёб ҳисобланган бу таълим муассасасида таълим жараёнлари тўлиқ рақамлаштирилган бўлиб, таълим жараёнларига хорижий ноёб мутахассислар ҳам жалб қилинмоқда.

Ўрта махсус маълумотли имом-хатиблар малакасини ошириш ва уларни олий маълумотли қилиш мақсадида Тошкент ислом институтида 3 йиллик модуль таълим тизими жорий этилди. Мазкур таълим тизимига 2019-2020 ўқув йилидан асосий иш жойидан ажралмаган ҳолда имом-хатиблар ўқишга қабул қилинди.

3 та илмий тадқиқот муассасалари (Имом Бухорий номидаги халқаро илмий тадқиқот маркази, Имом Термезий номидаги илмий тадқиқот маркази ва Имом Мотрудий халқаро илмий тадқиқот марказлари) ҳамда Ислом цивилизация маркази фаолият олиб бормоқда.

Мазкур таълим даргоҳларидан Ўзбекистон халқаро ислом академияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита ва Ўзбекистон Мусулмонлар идораси муассислигида ташкил этилган бўлиб, диний ва дунёвий илмларни парапелл ўргатувчи олий таълим муассаси ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 18 июндаги “Ўзбекистон халқаро ислом академияси фаолиятини ташкил этиш ва қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 466-сон Қарори[1] асосида ташкил этилган. Шу билан бир қатор ушбу олий таълим даргоҳи давлат ташкилоти ва бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади.

Ўзбекистонда диний таълимдан фарқли ўлароқ *академик диншунослик-исломшунослик* таълими ҳам йўлга қўйилган.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси бу йўналишда малакали мутахассис кадрларни тайёрлашга ихтисослашган етакчи таълим ва илмий тадқиқот муассасаси ҳисобланади.

Қолган барча таълим муассасалари бево-сита Ўзбекистон мусулмонлар идораси маблағлари, Вақф хайрия жамғармаси ва талабалар томонидан тўланадиган тўлов-контракт маб-

лағлари ҳисобидан ўрнатилган тартибда молиялаштирилади.

Хулоса ва таклифлар. Диний таълим муассасаларининг бугунги кундаги молиявий ҳолати, мазкур соҳада фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг стипендияларининг тайинланиши ўрнатилган стандартларга ҳам мос ҳолда эмас. Ўзбекистон аҳолисининг қарийиб 95 фоизини мусулмонлар ташкил этишини ва тарихдан ҳудудимизда етишиб чиққан олимлари, фақиҳлар дунё илм-фан бешигини тебратганлигига алоҳида ёндошилса ҳамда бугун ва келажакда шу каби олимларнинг яна қайта дунёга келиши ва шу соҳада яна дунёда етакчиликни қўлга киритиш мақсадида диний таълим муассасаларини молиялаштириш механизмларини тубдан такомиллаштириш зарур. Диний таълим муассасаларини молиялаштиришдаги бугунги кундаги ечимини кутаётган масалалар сифатида қуйидагиларни келтириш ўринли: Жумладан,

- диний таълим муассасалари молиявий эркинлик берилиши:

- тўлов-контракт асосида қабул қилинаётган талабалар қабул квоталарини эркинлаштириш,

- аниқ ҳисоб-китоблар қилинган ҳамда таълим даргоҳининг харажатларини инобатга олган ҳолда, тўлов-контракт миқдорини белгилаш,

- диний таълим муассасаларига давлат буюртмаларини жорий этиш,

- ушбу соҳада фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчиларнинг ойлик маошларини қайта кўриб чиқиш,

- тўлов-контракт асосида хорижлик талабалар ўқишини йўлга қўйиш,

- соҳада етакчи бўлган хорижлик профессор-ўқитувчиларни ишга жалб этиш механизмларини ва уларнинг ойлик маошларини тўлаш тартибини ишлаб чиқиш,

- диний таълим муассасаларининг моддий-техника базасини янада мустақамлаш бўйича асосли ҳисоблар бўйича маблағлар жалб этиш чораларини кўриш ва бошқа масалалар ўз ечимини кўтмоқда.

Мазкур масалалар ечими сифатида диний таълим муассасаларини молиявий қўллаб-қувватлаш чора тадбирлари тўғрисида илмий асосланган канцепция ишлаб чиқилиши ва кенг жамоатчилик фикрлари ўрганилган ҳолда молиялаштириш манбалари бўйича таклифлар берилиши мақсадга мувофиқ.

Шу билан бир қаторда диний таълим муассасаларига молиявий ресурслар жалб қилиш борасида қуйидаги йўналишларда амалга ошириши мумкин бўлган ишларни тавсия этилади:

- Диний таълим муассасалари ҳузурида профессор-ўқитувчиларнинг потенциал илмий салоҳиятидан унумли фойдаланган ҳолда муддати 7-9 ойдан ошмаган ҳолда, диний таълим даргоҳларида мавжуд йўналишларга кириш учун 5 та фан доирасида тайёрлайдиган тайёрлов курсларини ташкил этиш.

- 3-6 ойдан ошмаган муддат мобайнида араб тили курсларини жорий этиш.

- 3 ойлик ҳаттотлик курсларини ташкил этиш.

- Малайзия, Индонезия ва Туркия тажрибасини қўллаган ҳолда Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидан Ҳаж ва Умра зиёратига кетаётган зиёратчиларни 5 кунлик, 10 кунлик пуллик ўқитиш ишларини ташкил этиш. Бунда Умра зиёратига бораётган зиёратчилар 5 кунлик, Ҳаж зиёратига бораётган зиёратчилар 10 кунлик дастур асосида ўқитилиб, Ҳаж ва Умра зиёратининг асосий арконлари (фарз, вожиб, суннат ва мустаҳаблари) ва зиёратчи аёлларга хос масалалар ўргатилади. Амалий дарслар тайёрланган макетлар асосида ўтилади.

- Дин ишлари бўйича қумита қошида Илмий-инновацион ривожлантириш жамғармаси (кейинги ўринларда Жамғарма деб юритилади) ташкил этилиши лозим. Мазкур Жамғарманинг маблағлари Республика Ҳаж ва Умра зиёратидан тушадиган маблағларнинг 2,0 фоиз миқдоридоғи ажратмалар ва қонунчиликда тақиқланмаган бошқа маблағлардан иборат бўлади. Жамғармага йиғилган маблағлар доирасида диний таълим муассасаларининг моддий техника базасини янада мустаҳкамлаш ва соҳада фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчиларни моддий қўллаб-қувватлаш, талабаларга имтиёзли стипендиялар жорий этиш, соҳага малакали чет эллик профессор-ўқитувчиларни жалб этиш ва бошқа долзарб молиявий масалаларни ечими учун маблағ йўналтириш

- Диний таълим муассасаларнинг халқаро ҳамкорлигини мустаҳкамлаш учун:

- Ўзбекистоннинг халқаро мақомидан фойдаланган ҳолда БААнинг Ал-Нахён фонди билан халқаро ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш.

- Ислом тараққиёт банкининг имкониятларидан унумли фойдаланиш.

1. Хорижий диний таълим муассасалари (университетлар) билан қўшма дастурлар, қўшма факультетлар ва Double degree (икки даражали) лойиҳаларни амалиётга тадбиқ этиш.

Давлат таълим муассасаларидаги динга оид таълим бўйича ҳолат ҳақидаги хулосалар:

1. Ўзбекистон дунёвий таълим муассасаларида дин ҳақидаги билимлар академик ёндашув асосида берилади;

2. Умумий ўрта таълим муассасалари 1-11 синф ўқувчилари учун умуминсоний ва диний кадриятлар, юксак маънавиятни ўзида мужассам этган “Тарбия” деб аталган янги фан жорий этилди. Бу фан ўз ичига дин билан боғлиқ маълумотларни тақдим этади;

3. Олий таълим муассасалари ўқув режасига “Диншунослик” фани киритилган. Ушбу фан доирасида жаҳон ва дунё динлари, миллий динлар ҳақида бирор бир динга устунлик бермаган ва камситмаган ҳолда таълим берилади. Шу ўринда алоҳида қайд этиш лозимки, барча диний таълим муассасаларида ҳам диний фанлар қаторида дунёвий фанлардан таълим берилади.

Ҳозирги кунда юртимизда Ўзбекистон халқаро ислом академияси, Тошкент ислом институту, “Мир Араб” олий мадрасаси, Ҳадис илми мактаби ва 10 та ўрта махсус ислом билим юрти, жумладан 2 та аёллар мадрасаси, Имом Термизий маркази, фикҳ, ақида, ҳадис ва тасаввуф мактаблари биргаликда узлуксиз диний таълим тизимини ташкил қилади. Уларда ўрта махсус таълим, бакалавриат, магистратура, докторантура босқичларини ўзига қамраб олган дин таълими тугалланган циклни ташкил этади. Мазкур йўналишдаги олий таълим муассасаларини молиялаштириш, тўлов-контракт маблағлари тўловини аниқ ҳисоб-китоблардан келиб чиққан ҳолда белгилаш, профессор-ўқитувчилар ойлик маошларини қайта кўриб чиқиш, қабул квоталарини эркинлаштириш лозим.

Мазкур таклифларнинг амалиётга жорий этилиши диний таълим даргоҳларининг моддий-техника базасининг яна мустаҳкамланишига, мавжуд бюджетдан ташқари молиявий ресурслар самарадорлигини оширишга ва молиявий барқарорлигини таъминлашга бевосита хизмат қилади деган фикрдамиз.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. www.lex.uz миллий қонунчилик базаси.
2. Доктор Аҳмад Шалабий. *Тарих ат-тарбия ал-исламия*. – Қоҳира: Дар ал-Кашишوف, 1954.
3. *Encyclopaedia of Religions and Ethics*. V p: 202. Моавиуа. Р. 361.
4. Khuda Bukhsh. *Islamic Civilization*. P. 277; Доктор Аҳмад Шалабий. *Тарих ат-тарбия ал-исламия*. – Қоҳира: Дар ал-Кашишوف, 1954. – Б. 227.
5. Абдулҳаким Жузжоний: <https://qomus.info/encyclopedia/cat-q/zozi-uz/>. ҚОЗИ (араб. — ижро этувчи, ҳукм чиқарувчи) — мусулмон давлатларида ҳукмдор томонидан тайинланиб, шариат асосида суд вазифасини бажарувчи, судья, шаръий маҳкама раиси. Батафсил маълумот учун хаволагақаранг.
6. Салоҳуддин Мунжид. *Вақф ал-малик ал-ашраф*. – Дамашқ; нашир ва нашр йили кўрсатилмаган. – Б. 35.
7. Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қумита ҳисобот.

8. Абдулҳаким Жузжоний: <https://qomus.info/encyclopedia/cat-q/qozi-uz/>.
9. Вақф хайрия жамоат фондининг статистик хисоботлари
10. <https://www.religions.uz/>
11. З.Абдурашидов, Устози муаззам. <http://kh-davron.uz/kutubxona/>
12. Л.Асророва. Абу Ҳафс Кабир Бухорий ва ханафий фикҳи. –Т: Тошкент ислом университети, 2014
13. Л.Асророва. Бухоро Мадрасалар тарихидан.-Т: “HILOL-NASHR” нашриёти, 2017.
14. Б.Валихўжаев. Самарқандда олий таълим мадраси олия-университет тарихидан лавҳалар.- Самарқанд, 2001.
15. А.Иноятов, М.Солиева. Зулматдаги зиёкорлар. Эътиқодини истибдод бука олмаган бухорий зиёлилар ҳётидан ҳикоялар.1.-Т.: “HILOL-NASHR” нашриёти, 2016.
16. А.Ирисов, А.Носиров, И.Низомиддинов. Ўрта Осиёлик қирқ олим. –Т.: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1961.
17. Т.Раҳмонов. Маданий инқилоб: Бухоройи шарифга юриш. Фан ва турмуш, 1994. 3-сон
18. Р.Шамсутдинов, Б.Расулов. Туркистон мактаб ва мадрасалар тарихи (XIX аср охири ва XX бошлари). – Андижон, 1995.

НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИ

Қодиров Хумоюн Толибжон ўғли -

Наманган муҳандислик-технология институти
“Маркетинг” кафедраси катта ўқитувчиси, PhD

Аҳмадҷонова Мафтуна Баҳодир қизи -

Наманган муҳандислик-технология институти
“Маркетинг” кафедраси магистратура талабаси

Аннотация. Мақолада таълим хизматлари бозорида кучайиб бораётган рақобатни аниқлаш ва потенциал талабни баҳолаш учун маркетинг тамойилларидан фойдаланиш йўллари тадқиқ этилган ҳамда, Наманган вилоятида олий таълим тизимини ривожланиши бўйича мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар: Таълим хизматлари, олий таълим муассасалари, олий таълим билан қамров даражаси, таълим тизимини ривожлантириш, таълим хизматлари бозори, қабул параметрлари, рақобат муҳити, илмий салоҳият, талабалар контингенти, олий таълим муассасалари рейтингли.

РАЗВИТИЕ УСЛУГ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Қодиров Хумоюн Толибжон ўғли -

Наманганский инженерно-технологический институт
Старший преподаватель кафедры маркетинга, к.м.н.

Аҳмадҷонова Мафтуна Баҳодир қизи -

Наманганский инженерно-технологический институт
Магистрант кафедры маркетинга

Аннотация. В статье рассматриваются способы использования принципов маркетинга для выявления растущей конкуренции на рынке образовательных услуг и оценки потенциального спроса, а также даны комментарии по развитию высшего образования в Наманганской области.

Ключевые слова: Образовательные услуги, высшие учебные заведения, уровень охвата высшим образованием, развитие системы образования, рынок образовательных услуг, приемочные параметры, конкурентная среда, научный потенциал, студенческий контингент, рейтинг вузов.

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SERVICES IN NAMANGAN REGION

Kadirov Humoyun Tolibjon ogli -

Namangan Institute of Engineering and Technology
Senior Lecturer of the Department of Marketing, PhD

Ahmadjonova Maftuna Bahodir qizi -

Namangan Institute of Engineering and Technology
Master's student at the Department of Marketing

Abstract. The article explores ways to use marketing principles to identify growing competition in the educational services market and assess potential demand as well as comments on the development of higher education in Namangan.

Key words: Educational services, higher education institutions, level of coverage with higher education, development of the education system, educational services market, acceptance parameters, competitive environment, scientific potential, student contingent, rating of higher education institutions.